

GÜNÜMÜZ VE İSLAM HUKUKUNDA ÇOCUK HAKLARI KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Arş. Gör. Süleyman Emre ZORLU*

ÖZET

İnsan kişiliğinin şekillendiği çocukluk dönemi hiç kuşkusuz insan hayatının en önemli dönemidir. Çocukluk dönemi en uzun süren canlı da insandır. İnsanın bu en önemli dönemi, çocuğun gerek sosyal, gerekse ekonomik hakları tarafından büyük oranda etkilenmektedir. Eski hukukumuz olan İslam Hukukunda ve onun Osmanlı uygulamasında çocuklara yönelik birçok hak ve koruyucu tedbirler mevcuttu. Günümüz Hukukunda aynı şekilde çocuklara yönelik koruyucu ve iyileştirici hükümler bulunmaktadır. Özellikle ülkemizin taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuk haklarına dair ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir. Dünyü bugünü ve yarını ile bir bütün olan hukukun, geçmiş uygulamalarını öğrenmek, uygarlık yolunda aşama kaydedip etmediğimizi gözlemlemek açısından çok önemlidir.

ANAHTAR KELİMELELER: Çocuk Hakları, İnsan Hakları, İslam Hukuku, Yaşam Hakkı, Eşitlik Hakkı.

CHILDREN'S RIGHTS IN TODAY'S AND ISLAMIC LAW A COMPARATIVE STUDY

ABSTRACT

Human personality is shaped in childhood, without a doubt the most important period of human life. Human has the longest period of childhood in creatures. Man is the most important period of childhood, largely influenced by social and economic rights of the child. Islamic law, which law was our old and and its ottoman

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

practicing, many of the rights and protective measures for children there. There are provisions in the same way as for children, preventive and curative. There are preventive and curative provisions in the same way in today's law. Especially, our country is a party to the Convention of Children's Rights, makes detailed provisions on children's rights. Law, Past, present and future of a whole. It is very important to learn legal history in order to observe whether we went on stage on the path of civilization.

KEYWORDS: *Childrens Rights, Human Rights, İslamic Law, Right To Life, Right To Equality.*

GİRİŞ

Çocuğun İslam Hukuku açısından durumu hakkında günümüzde pek fazla eser bulunmamaktadır. Bulunanlardan bazıları Prof. Dr. Orhan Çeker'in "*İslam Hukukunda Çocuk*" ve merhum Prof. Dr. İbrahim Canan'ın "*Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslam Hukukunda Çocuk Hakları*" adlı eserlerdir. Sayın Prof. Dr. İbrahim Canan'ın eseri çocuk hakları beyannamesi hükümlerini, İslam Hukuku açısından ele almaktadır. Çocuk hakları beyannamesinden sonra, çocuk hakları sözleşmesi imzalanmıştır. Zannediyoruz ki çalışmamız bu anlamda bir ilk olacaktır.

İnsan kişilik ve karakterinin şekillendiği çocukluk gelişimi hiç kuşkusuz insan hayatının en önemli dönemidir. Çocukluk döneminde insanın yaşadığı trajediler, kötü muameleler veya ağır psikolojik buhranlar, insanın kişiliğine işlemekte ve insan bununla ömrünü geçirmektedir. Her davranışımızda, olaylara ilişkin tutumlarımızda, sahip olunan önyargılarda çocukluk döneminin etkisi vardır ve hatta buna göre şekillenir denilebilir. Ayrıca çocukluk dönemi yaratılış gereği masum ve bilgiye açık bir dönemdir. Çocuk kendi benliğine bilgi aktarırken iyi-kötü süzgecine sahip değildir. Çocukluk döneminde verilen eğitime göre çocuk, çevresini algılamakta ve kişiliğini bina etmektedir. İnsanın en önemli dönemi olan çocukluk dönemi çocuğun gerek sosyal gerekse ekonomik hakları tarafından büyük oranda etkilenmektedir.

Millet olarak kendi Anayasamızı ve kanunlarımızı yaptığımız bu dönemde faydalı bir çalışma olmasını ümit etmekteyiz. Bu çalışmamızda Allah'ın insana bir lütfu ve anne babaya bir emaneti olan çocuğun, İslam Hukuku ve günümüz hukukundaki hakları karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

I. GENEL OLARAK

Çocuk konusu İslam Hukukunda geniş ve ayrıntılı ele alınan konulardan birisi olmuştur. Kuran-ı Kerim ve Sünnette buluş yaşına kadar çocuğun mükellef sayılmaması, çocukluk döneminin ayrı bir inceleme alanı olmasına sebep olmuştur.¹ İslam düşünürleri çocukluk dönemini ayrıca ele almışlar bu çağı eğitim, aydınlanma ve neşe çağı olarak simgeleştirmişlerdir.

Günümüzde çocuk haklarına insan hakları hukukunun çok büyük bir etkisi vardır.² İslamiyet herkese sırf insan olması sebebiyle haklar tanımakta mıdır? İnsan hakları düşüncesi İslam'da mevcut mudur? Nitekim Çocuk Hakları Beyannamesi'ndeki hak sahipleri çocuklardır ve sırf çocuk olmakla bu haklara sahip olmuşlardır. Bazı yazarlar İslam'da insan hakları düşüncesinin var olmadığını zira İslam'ın sadece Müslümanlara hitap ettiği ve onlara görevler yüklediğinden bahisle karşı çıkmaktadır. DONNALLY *“İnsan hakları oldukları iddia edilenler bir kişinin sahip olduğu haklar olmayıp, sadece yöneticilerin ve bireylerin ödevleridir. Hayatın korunması hakkının temeli olarak zikredilen Kur'an ayetleri aslında öldürme*

¹ CANAN, İbrahim, **İslamda Çocuk Hakları**, İstanbul, 1981, s. 13; TAN, Mine, *“Çocukluk Dün ve Bugün”*, **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu 23-24 Nisan 1993**, İstanbul, 1994, s. 13.

² “Ne yazık ki çocuk haklarının insan haklarından uzaklaşmakta olduğuna dair üç olgudan bahsedilmeye başlanmıştır. Bunlardan birincisi aşırı duygusallık barındıran ‘çocuk’ kavramının insan hakları kavramı çerçevesine tam oturmaması, ikincisi organizasyonların sıklıkla insan haklarının dayandığı bazı temellere gerekli saygıyı gösterememesi, sonuncusu ise çocuk haklarına dair beyanların, yorumların, İnsan haklarının üzerinde varılan belirlenmiş uzlaşılarla zarar verebilmesidir.”CANTWELL, Nigel, **The Human Rights of Children “Are Children Rights Still Human”**,(Edited by: Antonella Invernizzi, Jane Williams), Union Road Farnham, England, 2011, s. 42.

yasağıyla ve hayatın dokunulmaz sayılmasıyla ilgili ilahi emirlerdir. Adalet hakkının da yöneticilerin adaleti sağlama ödevi olduğu görülmektedir. Özgürlük hakkı ise haksız olarak köleleştirmeme ödevinden ibarettir."³ Böylesi bir fikir meseleyi tersten izah etmektir. Zira haklar, ödevler yüklenerek elde edilen menfaatlerdir. Haklar çığnendiğinde karşılığında bir yaptırım olmazsa bu haktan söz edilemez.⁴ İnsan hakları beyanname metni gözden geçirildiğinde kişilere ve devletlere yükümlülükler yüklememekte midir? Böylesi bir görüş İslam'ın insanın iyiliğine yaklaşımını ters şekilde izah etmektir. Nitekim geleneksel batı anlayışı hakları ve görevleri tanımlarken bunu şartların ve sosyolojik sebeplerin getirdiği bir zorunluluğa dayandırır, oysa İslam'ın hak ve görev yaklaşımı, İslam dininin esasını teşkil etmektedir.⁵ Bu durum hak ve hürriyetlerin dini bir anlamı ve temeli bulunduğu anlamına gelmekle birlikte, saygı duyulacak bir pratiği de beraberinde getirmektedir.⁶ İslâm'da "insan

³ DONNELLY, Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları** (Çeviren: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut), Ankara, 1989, s. 59.

⁴ Hukuk kuralının ayrılmaz bir parçası da müeyyidedir. Kural ihlalinde bulunan kimsenin bedenine, haklarına, malına, hürriyetine yönelik cezai yaptırımlar bütün hukuk sistemlerinde uygulana gelmiştir. İslam Hukuku bu yaptırımlara ek olarak, uhrevi müeyyide de öngörmektedir. Bu da caydırıcılığı arttırmakta ve suç oranını etkilemektedir.; KÖSE, Saffet, **İslam Hukuku'na Giriş**, İstanbul, 2012, s. 62; AVCI, Mustafa, **Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Konya, 2010, s. 46.

⁵ "Din koyucu insanın beş temel maslahatını korumak için dini insanlara göndermiştir. Bu beş temel maslahatın gözetilmesi yalnızca bu varlığın insan oluşuna bağlanmıştır. Eğer bu temel maslahatlar mü'min olarak görevlerini yapmasına bağlanacak olursa, mü'min olmadığı halde İslam ülkesiyle vatandaşlık (zimmet) bağı kuran kişilerin bu temel haklarının asla korunmaması lazım gelmez miydi? Anne rahminde yeni oluşmaya başlayan zigotun yaşam hakkını veya sonraki dönemlerde ceninin (fetus) yaşam ve miras hakkını hangi ödevler ile ilişkilendireceğiz. Görüldüğü üzere İslam Hukuku'nun tanıdığı bütün bu hakları bir ödevin karşılığı olarak açıklama imkanımız bulunmamaktadır;" BİRSİN, Mehmet, **İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı**, İstanbul, 2012, s. 112-113.

⁶ Marcel A. Boisard, **İslam ve İnsan Hakları**, (Çevirenler: Tahir Yücel, Şennur Karakurt), İstanbul, 1995, s. 65-67.

hakki” kavramı; batıdaki gibi “toplumsal sözleşme” gibi bir varsayıma değil, Yarattıcı ve Rabb olan Allah(c.c.)’nin iradesine dayanır. Bazı kesimler; Hukuk Devleti’nin de batı düşüncesinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedirler. Ancak aynı insan haklarında olduğu gibi, sadece “terim” batı ürünüdür.⁷

A. Çocuğun Tanımı ve Evreleri

İslam Hukuku’na göre yapılan çocuk tanımlamaları günümüzde yapılan tanımlamalardan pek de farklı değildir. Nitekim biz bu tanımlamaları 20.yy öncesi İslam alimlerinin eserlerini taramakla bulmaya çalışmaktayız. Kaynaklarımız çocuğun tanımı bakımından pek fazla bir veri bizlere sunmamaktadır. Bunlardan son dönem alimlerden Ali Haydar Efendi çocuğu “*Veladet ve buluğ beyninde bir haleti fitriyyedir*”⁸ Yani henüz buluğa ermemiş velayet altında olan insan halidir. Bir başka tanıma göre “*Sabiy (çocuk) doğumu zamanından buluğ vaktine kadarki insandır.*”⁹

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocuğu, daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlamaktadır. Aynı kanun, 18 yaşından küçük olduğu halde evlenmeye ergin olan kişinin, Çocuk Koruma Kanunu’na göre, korunma altına alınabileceğini de hükme bağlamıştır. Yine Türk Ceza Kanununda çocuğun tanımı yapılmış, henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi olarak kabul edilmiştir (TCK.m.6). Böylece Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesindeki çocuk tabiri ile uyum sağlanmıştır. Görüldüğü üzere ceza hukukunda “*çocuk*”, yaş küçüklüğü açısından belirlenmeye çalışılmıştır. Ceza hukukunun niteliği gereği bu şekilde bir nitelermeye varılması doğal bir sonuçtur. Çünkü çocukların

⁷ HATEMİ, Hüseyin, “**İslamda İnsan Hakkı ve Adalet Kavramları**”, http://www.fikribeyan.net/1427_Islam-da-Insan-Hakki-ve-AdaletKavramlari---Prof-Dr-Huseyin-Hatemi.html, 10.04.2013, 13:11.

⁸ Büyük Haydar Molla, **Usuli Fıkıh Dersleri**, (Editör: M.Çevik, K. Meral), İstanbul, s. 482; ÇEKER, Orhan, **İslam Hukukunda Çocuk**, İstanbul, 1990, s. 27.

⁹ Bahru’l-Ulum, **el-Hacr ve Ahkamuh**, s. 28, Beyrut, 1980; Akt. ÇEKER, 1990, s. 28.

büyümesiyle orantılı olarak, akli melekelerinde gelişme ve olgunlaşma meydana gelmektedir.¹⁰

İlk duyuşta kişide saflığı, kusursuzluğu ve sevimliliği çağrıştıran çocuk, ele alındığı kanuna göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Medeni Kanunda “küçük” olarak belirtilmiş,¹¹ iş kanunlarında “çalışan çocuk”, “çocuk işçi” gibi adlarla da anılmıştır.¹²

Bunun yanında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin¹³ birinci maddesi çocuğu, “on sekiz yaşından küçük

¹⁰ “İnsan gelişimi, yaşamın belli dönemlerinde birbirini izleyerek gerçekleşen değişikliklerden oluşmaktadır. Kalıtsal ve çevresel etkenlerle yönlendirilen değişimler karmaşası olan gelişim, doğum öncesi dönemden başlayan ve yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç olarak ele alınmaktadır. Döllenmeden ölüme kadar süren dönem içinde, organizmada gözlenen düzenli ve sürekli değişiklikler gelişim olarak tanımlanmaktadır.”, İNANÇ, Banu Yazgan/ BİLGİN, Mehmet/ ATICI, Meral Kılıç, “Gelişim Psikolojisi”, **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Ankara, 2007, s. 59; İRKİN, Ayça Çamlıbel, **Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri**, Ankara, 2012, s. 6.

¹¹ Medeni kanunda çocuk tabiri yanında “küçük” tabiri de kullanılmıştır. Bu sebeple “küçük” tabiri ile “çocuk” tabirinin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Nitekim küçük çocuk sayılmakla birlikte, her çocuğa küçük denilemez. Medeni Kanununun 28. maddesinde; kişiliğin, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlayacağı, ölümlü de sona ereceği belirtilmiş, çocuğun, hak ehliyetini sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde edeceği belirtilmektedir. Çocukluğun başlangıcı bu şekilde belirtilmiş, ancak hangi durumlarda çocukluğun sona ereceği, çocukluğun sona ermesi için gerekli bir üst yaş sınırı belirtilmemiştir., ÇELİK, Cemil, “Çocuk Kavramı Ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi”, **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S. 36, <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=%C7OCUK%20KAVRAMI%20VE%20MEDEN%DD%20HUKUK%20A%C7ISINDAN%20%C7OCUK%20HAKLARININ%20TAR%DDH%DD%20GEL%DD%DE%DDM%DD&kimlik=-1854485512&url=makaleler/ccelik-1.htm>, 24.04.2012, 13:38.

¹² “İş hukukunda çocuğun tanımı yapılmamıştır. Ancak “çocuktan” söz eden hükümler Türk iş mevzuatı içinde yer almaktadır. İş Kanunu'nun 2, 46, 55, 56, 71, 73,74, 85, 87 vd. maddelerinde çocuk deyimi kullanılmıştır.”ÇELİK, s. 2.

¹³ Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 20 Kasım 1984 tarihinde kabul edilmiş, 02 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 29-30 Eylül 1990 tarihleri arasında yapılan “Çocuklar İçin Dünya Zirvesi”nde sözleşmeyi

insan” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere çocukluğun başlangıç anı belirtilmemiştir. Türkiye bu sözleşmeye 29-30 Eylül 1990 tarihinde taraf olmuş ve çocuğun tanımına dair bu hükmü de kabul etmiştir. Türkiye’de ve Çocuk Hakları Beyannamesine taraf olan devletlerde çocuk on sekiz yaşından küçük olarak tanınmış ve Çocuk Hakları Beyannamesindeki haklardan yararlanma hakkına sahip olmuşlardır.¹⁴

Hukukumuzda kişilik çocuğun sağ olarak doğmasının tamamlandığı anda kazanılır. Ana karnına düşen, fakat henüz doğmamış cenin hak ehliyetini sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde etmektedir.¹⁵ (MK. 28. md.) Hak ehliyeti çocuk tarafından insan sıfatıyla kendiliğinden kazanılırken, fiil ehliyeti ayırt etme gücü, erginlik,¹⁶ ve kısıtlanmış olmamakla kazanılır.(MK 13, 11, 405.) Ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuk “tam ehliyetsizdir”, erginlik ve kısıtlanmamışlık unsurlarından birisi eksik olduğunda ise çocuk sınırlı ehliyetli sayılır. Ayırt etme gücü mevcudiyetini muhafaza ettikçe çocuk tam ehliyetsiz sayılmaz.¹⁷

Burada konumuzla ilgili olarak İslam Hukuku’ndaki çocuk devrelerini incelemek gerekmektedir. Çocuk İslam Hukuku’nda belirli devreler halinde ele alınmış bu devirler içerisinde hukuki durumunda değişiklikler göstermiştir. İslam Hukukçuları çocukluk dönemlerini

imzalamış, 09.12.1994 tarihinde Sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerini, TC. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun yorumlama hakkına ilişkin çekince koyarak 4058 sayılı Kanunla onaylamıştır. Sözleşme, Bakanlar Kurulu tarafından 23.12.1994 tarihinde 94/6423 sayılı kararla onaylanarak 27.01.1995 Tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır., İNAN, Ali Naim, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, A.Ü.H.F.D., Ankara, 1995, c. 44, S. 1, s. 766.

¹⁴ İNAN, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, s. 777.

¹⁵ SEROZAN, Rona, Çocuk Hukuku, İstanbul, 2005, s. 91.

¹⁶ “*Ergin olmak, en genel anlamıyla belirli bir fiziki olgunluğa erişmiş olmayı ifade eder.*”, AYAN, Mehmet/AYAN, Nurşen, Kişiler Hukuku, Konya, 2013, s. 25; SEROZAN, s. 92.

¹⁷ SEROZAN, s. 92; AYAN/AYAN; s. 22.

cenin, çocukluk, temyiz çağı, buluş ve rüşd olarak beş döneme ayırarak incelemişlerdir.¹⁸

Cenin dönemi ana rahmine düşme ile başlar, doğumla sona erer. Ceninin eksik vücub (hak) ehliyeti mevcut iken Eda ehliyeti yoktur. Cenin nesep, miras, vakıf, vasiyet şeklindeki dört hakkı sağ doğmak koşuluyla kazanır. Ceninin düşmesine sebep olan kimse gurre¹⁹ denen diyeti ödemek zorunda kalır.²⁰

İslam hukukuna göre çocukluk dönemi çocuğun doğmasından temyiz gücünü kazandığı yedi yaşına kadar olan dönemdir. Bu dönemdeki çocuğa gayri mümeyyiz küçük adı verilir. Çocuğun bu dönemde vücub (hak) ehliyeti tamdır. Eda ehliyeti ise yoktur. Kanuni temsilcinin izni olsa dahi hukuki işlem yapamaz.²¹

İslam hukukuna göre temyiz çağı çocuğun temyiz gücünü elde etmesinden (yedi yaşından) buluşa ermesine kadar olan dönemdir. Mümeyyiz küçüğün hak ehliyeti tam olmakla beraber eksik eda ehliyetine sahiptir. Ceza ehliyeti yoktur ve bu sebeple had ve kısas cezaları uygulanmaz; ancak suç işlerse eğitici güvenlik tedbirleri uygulanabilir. Fiil ehliyeti için temyiz gücünün olması gereklidir. Temyiz gücü kişinin iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırabilme ve yaptığı fiillerin sonuçlarını idrak edebilme kabiliyetidir. Bu dönemdeki çocuğa mümeyyiz küçük denilir. Hz. Peygamber de yedi yaşından itibaren çocukların namaza teşvik edilmelerini emretmiş, İslam hukukçuları yedi yaşın

¹⁸ AKGÜNDÜZ, c. II, s. 55.

¹⁹ Gurre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., AVCI, Mustafa, **Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar**, İstanbul, 2004, s. 158; ÇEKER, s. 149.

²⁰ SERAHSİ, **Mebhut**, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul, 2008, c. 4, s. 156; AVCI, Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, (Editörler: Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker, S. Emre Zorlu), Konya, 2012, s. 235; AYDIN, M. Akif, “Çocuk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, c. 8, s. 361.

²¹ CİN, Halil/AKYILMAZ, Gül, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, 2011, s. 296; AYDIN, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul, 2009, s. 217; AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri** s. 236; KÖSE, **İslam Hukuku’na Giriş**, s. 102.

tamamlanmasından itibaren çocuğun mümeyyiz olduğunu kabul etmişlerdir.²²

İslam Hukukuna göre bülüğ çağı biyolojik bir olgunluğu ifade eder. Bülüğ çağı kızlarda adet görme, erkeklerde ise ihtilam olma ile başlamaktadır. Bülüğ çağı yaş, iklim, cinsiyete göre farklılık gösterir. Yani kişiden kişiye değişebilen bir olgudur. Buluğda alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12, üst sınır ise her ikisinde 15'tir.²³ Ebu Hanife'ye göre üst sınır kızlarda 17, erkeklerde ise 18'dir. Mecelle'nin 985. maddesinde "*Haddi buluğ ihtilam ve ihbal (yani gebe eylemek) ile sabit olur.*" ve 986. maddede ise "*Sinn-i bülüğün mebde-i erkekte tam oniki ve kızda tam dokuz ve müntehası ikisinde dahi tam onbeş yaştır. Ve bir erkek on iki bir kız dokuz yaşını tekml edipde baliğ olmasa baliğ oluncaya dek mürahik ve mürahika denilir.*"denilmiştir. Buna göre Osmanlıda üst sınırı 15 alarak kabul eden İmameyn görüşü uygulanmıştır. Buluğ dönemindeki kişiler aile hukuku ve ceza hukuku bakımından tam ehliyetlidirler. Ancak reşit olmayanlar mali konularda eksik eda ehliyetine sahiptirler. Mali konularda da tam eda ehliyetine sahip olmak için rüşd gereklidir.²⁴

Rüşd kişinin mallarını idare edebilecek olgunlukta olmasıdır. Bu kişiye reşid denir ve sefih zıddıdır. Sefih ise mallarını saçıp savuran demektir. Mecelle'de mallarını koruma konusunda dikkatli davranarak israftan kaçan kimse reşit olarak kabul edilmiştir. Rüşd, fiil ehliyetinin şartı olarak aranmaktadır. Yaşı ilerlediği halde reşit kişiye uygun davranışlarda bulunmayanlar ne zaman reşit sayılacaktır? Ebu Hanife 25 yaşını rüşd için üst sınır kabul etmiştir. 25 yaşına gelen bir kişi savurgan, sorumsuz hareketlere sahip olsa da artık ehliyetli olarak kabul edilecektir.²⁵

²² AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 236; CİN/AKYILMAZ, s. 297; ÇEKER, s. 76; AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 224.

²³ Mahmud Esad Efendi, **Tarih-i İlmi Hukuk**, Ankara, 2012, s. 230.

²⁴ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 235.

²⁵ DÖNDÜREN, Hamdi, "*Rüşd*", **Şamil İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c. 5, s. 515; CİN/AKYILMAZ, s. 294; AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 238.

1851 yılında yetim çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, yetim mallarının hukuki açıdan korunması amacıyla çıkarılan Emval-i Eytam Nizamnamesi, Ebu Hanife'nin 25 olarak belirlediği rüşd için üst yaş sınırını 20 olarak düzenlemiştir.²⁶ Ebu Hanife dışındaki hukukçular rüşd için bir üst yaş sınırı belirlememiştir.²⁷ Yine 15 Şubat 1872 tarihli bir irade ile 20 yaşını doldurmamayanların açacakları reşitlik davasının reddedilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Mecelle'de rüşd için belli bir yaş tespit edilmemiş, buluşa eren her şahıs için rüşdün var olup olmadığının ayrıca tespit edilerek belirlenmesi ilke olarak kabul edilmiştir. 1340/1924 tarihli Ukud ve Vacibat Komisyonu Layihası'nda rüşd yaşı 20 olarak tespit edilmiştir. Akıl ve baliğ olan kişi reşit de olmuşa her konuda tam ehliyete sahiptir.²⁸

Görüleceği üzere İslam Hukuku'nda insan, çocukluk dönemindeki yetenek gelişimlerine orantılı olarak, hukuken yükümlendirilmiştir. Çocuğun bir dönemi gerek akıl, gerek fizyolojik açıdan, bir biriyle aynı değildir. Böylelikle tam bir denge ile ehliyet ve yetenek uyumluluğu sağlanmıştır. Kişi gücüyle orantılı olarak uğraş sahibi olmuş ve yeteneklerini geliştirmiştir.

II. ÇOCUĞUN YAŞAM HAKKI

Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları sözleşmesinin altıncı maddesi "*Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.*" hükmü ile Türkiye uluslararası anlamda çocuğun yaşam hakkından sorumludur.

Ayrıca 4.11.1950 tarihinde Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 18.5.1954 tarihinde onaylamıştır. İlaveten Türkiye AIHS'

²⁶ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 215.

²⁷ CİN/AKYILMAZ, s. 294; AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 215; AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 238.

²⁸ AKGÜNDÜZ, Ahmet, **İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, c. II, İstanbul, 2011, s. 89.

nin 6 Nolu Ek Protokolünü 17 Eylül 2003 tarihinde onaylamış; 13 Nolu Ek Protokolü de 9 Ocak 2004'de imzalamıştır.²⁹

Türkiye'nin onayladığı AİHS'nin birinci maddesi “*Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırıldığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz: a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması; b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme; c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması*” hükmünü haizdir. Görüleceği üzere Türkiye uluslararası anlamda taraf olduğu sözleşmelerle yaşam hakkını tanımıştır.

1982 Anayasasının 17. Maddesi “*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*” der. Böylelikle yaşama hakkı, herhangi bir ayrıma tabi tutmadan ülkede bulunan tüm insanlara iç hukukta düzenlenmiş olmaktadır. Şu anda hazırlanmakta olan yeni Anayasa'nın üzerinde ittifak edilen maddelerinden 4. madde bu hüküm “*Herkes hayat (yaşama) hakkına sahiptir.*” şeklinde aynen korunmuştur.

İslam Hukukunda yaşam hakkı bu düzenleme tarihlerinden çok çok önce düzenlenmiştir. İslam, insanların yaşama hakkına ve yaşatmaya önem vermiş, haksız yere bir insanı öldürmeyi büyük günahlardan saymıştır. Kişinin yaşam hakkını korumak için bir takım tedbirler alan İslam, yaşam hakkını çiğneyenlere hem dünyada hem de ahirette cezalar koymuştur.³⁰ Kur'an-ı Kerim'de; “... *Allah'ın haram*

²⁹ YILMAZ, Aytakin, “*Günümüzde İnsan Hakları ve Türkiye*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, İstanbul, 1998, S. 21, s.155; YILDIZ, Mine, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Yaşam Hakkı ve Sınırları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2004, s. 7.

³⁰ DÖLEK, Adem, “İnsanın Yaşama Hakkının Korunmasının Dini Dayanağı”, **İnsan Hakları ve Din Sempozyumu**, Çanakkale, 2010, s. 29.

kıldığı canı haksız yere öldürmeyin..” (İsra, 17/33). Yine Kur’an’da bir insanı haksız yere öldürmenin bütün insanlığı öldürmekle eşdeğer tutulduğu bildirilmektedir: “...Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu hayatını kurtarmak suretiyle yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibi olur.” (Maide, 5/32) “Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere gireceği cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”(Nisa, 4/93) Hz. Muhammed, Veda Hutbesi’nde insanların can, mal ve namuslarının kutsal olduğunu belirtmiş ve her insanın bunları koruması için mücadele etmesini istemiştir. O, büyük günahların ne olduğunu soran bir sahabeyle: “Allah’a ortak koşmak, haksız yere insan öldürmek, anne ve babaya asi olmak ve yalancı şahitlikte bulunmaktır.”³¹

III. ÇOCUĞUN EŞİTLİK HAKKI

Türkiye’nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesinin ikinci maddesinde “*Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü, ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.*” denilmiştir.

Görüleceği üzere Çocuk Hakları Bildirgesinin birinci maddesinde Çocuk Hakları Bildirgesi’nde bulunan hakların tüm çocuklara ait olduğu belirtilmiştir. Bu hakların herhangi bir şekilde bir sınıfa, zümreye ait olmadığını tüm çocuklara ait olduğunu açıklamaktadır.³² Bildirgede bulunan haklar tüm Dünya çocuklarına aittir.

³¹ Buhari, Şehadet, Hadis No:1148; Edep 6; Eyman 16.

³² İNAN, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, s. 769.

Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında ayrımcılık yasağı uzun süredir yer almaktadır. 1924 Anayasası'ndan başlayarak, anayasalarda ve pek çok kanunda “eşitlik ilkesi” ve “ayrımcılığın yasaklanması” ile ilgili düzenlemeler mevcuttur. Mevcut 1982 Anayasası yasalar önünde eşitliği “Kanun önünde eşitlik” başlığı ile 10. maddede şu şekilde düzenlemiştir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Anayasa'nın 10. maddesinin gerekçesine göre, madde demokrasinin üç vazgeçilmez ilkesinden birini teşkil etmektedir.³³ 10. madde Anayasa'da genel esaslar arasında düzenlenmiştir ve hem kanun önünde eşitliği, hem de ayrımcılık yasağını öngörmektedir. 10. madde ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'nin oldukça fazla sayıda kararı vardır.³⁴

İrk, zenginlik, soy hususunda İslamiyet her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Bu yönde bulunan birçok ayet ve hadis mevcuttur. “Ey insanlar! Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olmaktadır.” (Hucurat 49/13), “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.” (Rum 30/22), “Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında

³³ “İnsanın insan olması dolayısıyla doğuştan bir değeri ve haysiyeti vardır. Bu onun tabii bir hakkıdır. Bu hak dolayısıyla herhangi bir niteliğe veya ölçüye dayanılarak insanlar arasında ayırım yapılamaz. İnsanlar arasında kanunların uygulanması açısından da hiçbir fark gözetilemez.” AKAD, Mehmet/DİNÇKOL, Abdullah, Gereğçeli İctihatlı 1982 Anayasası Madde Gereğçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, İstanbul, 1998, s. 38.

³⁴ GÜL, İdil Işıl/ KARAN, Ulaş, **Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, İstanbul, 2011, s. 88

soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır.” (Müminun 23/101) Bu yönde daha birçok ayet bulunmaktadır.

Hız. Peygamber ırk, dil, renk, soy veya zenginliğe dayanan hertürlü ayrımcılığı yasaklamıştır. “*İrkçılığa (asabiyyeye) çağırın Bizden değildir; ırkçılık için savaşan bizden değildir; ırkçılık üzere, asabiyye uğruna ölen bizden değildir.*”³⁵, “*Bir kimseyi ameli geri bırakmışsa, nesebi, soyu onu kurtaramaz, yükseltemez, ilerletemez.*”³⁶, “*Her doğan çocuk millet (İslâm fitratı) üzere doğar.*”³⁷, “*Allah indinde en şerefliiniz takvâca en ileri olanınızdır. Arabın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur, beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takvâ ileidir.*”³⁸

Ayeti Kerimelerden ve Hadislerden açıkça anlaşılacağı üzere İslam nazarında insanlar esas olarak Müslim, gayrimüslim şeklinde bir ayrıma tabi tutulurlar.³⁹ Müslimler ırk, dil, din, soy veya mamelek yönünden herhangi bir ayrıma tabi tutulmazlar. Hepsi kanun önünde eşittir. Çocuklar ise günahsız olarak sayılır ve o şekilde muamele görürler. Çocuğun dinini öğrenme hakkı İslamiyet’te tam olarak korunmuştur. Gayrimüslimler din ve vicdan hürriyeti kapsamında kendi çocuklarına dini inanç ve esaslarını öğretebilmişlerdir.⁴⁰

İslam’a göre bir kimsenin Müslüman olmayışı onun tabii haklardan faydalanmasına engel değildir. Harbi olmayan kafirin

³⁵ Müslim, İmâre 53, 57, Hadis no: 1850; Ebû Dâvud, Edeb 121; İbn Mâce, Fiten 7, Hadis no: 3948; Nesâî, Tahrim 27, 28

³⁶ İbn Mâce, Mukaddime 17, Hadis no: 225

³⁷ Buhari, Cenaze, Hadis No: 664.

³⁸ Muhammed bin Süleyman Er-Rudani, Cem’u'l-Fevâid, 1/510, Hadis no: 3632

³⁹ AVCI, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, s.110; “*Evrensel bir din olmasına ve bütün insanlığa yönelik bir davet getirmiş bulunmasına rağmen İslam dini hiç kimseye zorla Müslüman olması için baskı yapmamıştır.*” AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 146.

⁴⁰ AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 148.

(zimmi veya müstemenin) mal, can ve ırzı her çeşit tecavüze karşı koruma altındadır.⁴¹

Çocuk terbiyesi konusunda Hz. Peygamber, çocuklarının hepsi tarafından hürmet görmek isteyen babalara, çocukları arasında eşit davranmayı tavsiye eder.⁴² Hz. Peygamber çocuklar arasında ayırım yapılmaması üzerinde önemle durmuştur. Çocukları arasında mal paylaşımında adaletsiz tutum ve davranışlarda bulunan bir kimseyi Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Allah’tan korkun, çocuklarınız hususunda adil olun*” diyerek uyarmıştır.⁴³ İslam âlimleri, çocuklar arasında eşit davranmak sadece maddi konularda değil, öpücüğe varıncaya kadar her şeyde şarttır demişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) yanında oturan bir kişinin oğlu geldiğinde öperek dizinin üstünde oturtması, buna karşılık kızı geldiğinde öpmeksizin önüne oturtması üzerine “*Böyle yaparak aralarında eşit davranıyor musun?*” diyerek onu kınamıştır.⁴⁴ Çocuklara eşit muamele hususunda daha birçok Hadis mevcuttur.⁴⁵

IV. ÇOCUĞUN HİMAYE HAKKI

Çocuk Hakları sözleşmesinin üçüncü maddesi “*Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı temel düşüncedir. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.*” hükmünü haizdir.

BM Çocuk Hakları Bildirgesi bu madde ile çocukların masumiyetlerine ve korunmasızlıklarına vurgu yaparak taraf

⁴¹ BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1968, c. 3, 434; CANAN, **İslamda Çocuk Hakları**, s. 30.

⁴² YAĞCI, Cengiz, “*Çocuk*” **Şamil İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1990, c.2, s. 347; Ebu Davud, Büyü, 83, (3, 292, 3542, H.);

⁴³ Ebu Davud, Sunen, İcarat, 47, (3, 292, 3544, H.); Müslim, Hibat, 10, 14, 19.

⁴⁴ Canan, İbrahim, **Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye**, İstanbul, 2002, s.175.

⁴⁵ Buhari, Hibe, 12; Ebu Davud, Edep, 130; İbni Mace, Edep, 3.

devletlerden onları himaye edecek gerekli hukuki düzenlemelerde bulunmalarını düzenlemektedir.

Günümüzde Türkiye’de çocuğun himaye hakkı gereği, çocuk ve çocuk haklarının korunmasıyla ilgili kurallar çok değişik kanunlarda bulunmaktadır.

Bu koruma ve himaye tedbirleri 1982 Anayasası’nın 41, 42, 50, 56, 58, 61 ve 62. maddelerinde bulunmaktadır. Gerçektende bu maddeler çocuk haklarının himayesinin özüne dokunan haklardır. Bu maddelere ek olarak Anayasa’da kişi hakları ve ödevleri bölümünde yer alan haklardan çocuklar da yararlanırlar. Anayasa dışında çocukları ilgilendiren maddelere bakacak olursak, Medenî Kanun’un Aile Hukuku Kitabının ikinci kısmında 282. ve 371. maddeleri arasında hısımlık düzenlenmiştir. Bu kısımda çocuk ve ana baba arasındaki ilişkiler, aile bireylerinin hakları, ayrıntılı biçimde düzenlenmektedir. Medeni hukukumuzda çocuk haklarını himaye edecek daha birçok düzenleme mevcuttur bunları kişiler hukuku, evlilik hukuku, vesâyet hukuku, miras hukuku ve borçlar hukukundaki diğer hükümlerde bulmak mümkündür.⁴⁶

Ceza ve Ceza Muhakemesi kanunları ile çocuklar mağdur, sanık ve hükümlü olarak korunmaktadır. Gerçektende gerek Türk ceza Kanunu’nda gerekse Ceza Muhakemesi Kanununda çocuklara ilişkin koruyucu nitelikte birçok düzenleme mevcuttur.⁴⁷ Çocuklar,

⁴⁶ AKYÜZ, Emine, *Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması*, Ankara, 2012, s. 5.

⁴⁷ “Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olanların ceza sorumluluğunun bulunmadığı hakkında TCK 31. md; Azmettirilenin çocuk olması halinde cezanın arttırılacağına ilişkin, TCK 38. md; Mağdurun çocuk, failin üst soy veya bunlar üzerinde hüküm ve nüfuzu olan kimseler olduğu durumlarda, dava zamanasının çocuğun onsekiz yaşını bitirdiği günden başlayacağına dair, TCK 66. md; çocukların cinsel istismarı İnsanlığa karşı suç olarak adlandırılmıştır, TCK 77. md; Çocuklar üzerinde bilimsel deneyin ceza sorumluluğunu gerektirmemesi için ek yükümlülükler getiren TCK 90. md.; Tıbbi zorunluluk bulunmadığı halde, rızaya dayalı olsa bile, gebelik süresi on haftadan fazla olan bir kadının çocuğunu düşürten kişi ve düşürülmesine rıza veren kadının cezai sorumluluğu hakkında TCK 99. md.; Gebelik süresi on haftayı geçmiş kadının çocuğu bilerek düşürmesi halinde ceza sorumluluğu

sakıncalı yerlere, nesnelere ve yayınlara karşı Ceza Kanunları yanında özel bazı kanunlarla da korunmaktadırlar (Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanunu, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gibi).

Çalışma yaşamında çocukların istismara karşı korunmasına ilişkin kurallar iş kanununda bulunmaktadır. 4857 sayılı İş kanununun “*Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı*” başlıklı 71. maddesi’ne göre onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve

hakkında TCK 100. md; Çocuğun cinsel istismarında cezai sorumluluk için TCK 103. md; Onbeş yaşını bitirmiş olanla cinsel ilişkide bulunanın ceza sorumluluğu için TCK 104; Sağlık için tehlikeli maddeleri çocuklara veren veya tüketimine sunan kişilerin ceza sorumluluğu için TCK 194; Çocuğa müstehcen içerikli yazı resim veya ürün veren veya bunların içeriğini paylaşan kişilerin ve müstehcen ürünlerin üretiminde çocukları kullanan kişilerin cezai sorumluluğu hakkında TCK 226; Çocuklara kumar oynamaları için imkan sağlayan kişilerin cezasında artırımı gidileceği hakkında TCK 228. md; Çocukları dilencilikte kullanan kişilerin cezai sorumlulukları hakkında TCK 229. md; Sağlık kurumundaki bir çocuğu özen yükümlülüğüne aykırı davranarak bir başka çocukla karıştıran kişilerin cezai sorumlulukları hakkında TCK 231. md; uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocuklarının ahlak, güvenlik ve sağlığını ağır şekilde tehlikeye sokan ana veya babanın ceza sorumluluğu hakkında TCK 233. md; İşlenmekte olan bir suçtu bildirmeyen kişilerin mağdurun çocuk olması halinde ceza sorumluluklarının arttırılacağına dair TCK 278. MD; üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Duruşma düzenini bozacak davranışların çocuk tarafından işlenmesi halinde disiplin hapsinin uygulanmayacağına dair CMK 203, İşlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş çocukların tanık olarak bir defa dinlenebileceği ve Mağdur çocukların dinlenilmesi sırasında psikoloji psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişinin bulundurulacağına ilişkin CMK 236.

psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez.⁴⁸

Türkiye’de çocuklara özgü olarak çıkartılan ilk kanun, 7.11.1979 tarih ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanundur. 01.06.1982 tarihinde yürürlüğe giren ve altı kez değişikliğe uğrayan bu kanun, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 48. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁹

Çocukların saflıkları ve kandırılmaya elverişliliği onların suça itilme hususunda korunmasını elzem kılmaktadır. Bu itibarla suça sürüklenen çocuklar hakkında alınacak önlemler de Çocuk Koruma Kanunu’nda düzenlenmektedir.⁵⁰ Çocuklara götürülmesi gereken hizmetler ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 8. maddesi⁵¹ ile Çocuk hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün görevleri arasında sayılmış, bu görevlerin usul ve esasları ise Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönergede belirtilmiştir.

⁴⁸ BAKIRCI, Kadriye, **Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması**, İstanbul, 2004, s. 216; CENGİZ, İftar Urhanoğlu, “4850 İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler”, **TBB Dergisi**, İstanbul, 2012, s. 206.

⁴⁹ AVCI, Mustafa, “Çocuk Suçları Konusundaki Mevzuatın Değerlendirilmesi”, **Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu**, İstanbul, 2010, s. 380.

⁵⁰ “Kanunun amacı, özel koruma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasını, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasını, toplumun adalet ve güvenlik ihtiyacının karşılanmasını hedefleyen çocuk adalet sisteminin esas ve usullerini düzenlemek olarak belirlenmiştir. Kanunda, çocukla ilgili tüm işlemler için çocuğun yararına öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiştir.”, AVCI, Çocuk Suçları Konusundaki Mevzuatın Değerlendirilmesi, s.380; AKYÜZ, s. 5.

⁵¹ “Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır: a) Bakanlığın Çocuklara Yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etme..”

İslam Hukukunda çocuk, gelişen yeteneklerine orantılı olarak ehliyetlendirilmiş, koruma altında muhafaza edilerek gelişmesini sağlayacak tedbirler sunulmuştur. En başta günümüz hukukunda olduğu gibi İslam ve Osmanlı Hukuku'nda da çocuk düşürme suç olarak sayılmıştır.⁵² İslam'da çocuğun akli ve bedeni kapasitesinin henüz yetersizliğinden ileri gelen aciziyeti sebebiyle onu ihmalden, istismardan, gasbtan ve kötü muameleden koruyacak birçok tedbirler öngörülmüştür. Bu tedbirleri İbrahim Canan yedi madde olarak belirtmiştir.⁵³

1. Çocuğun beslenmesi ve hayatını ikame edebilmesi için velisi üzerinde nafaka hakkı mevcuttur.⁵⁴ Şayet çocuğun velisi yoksa veya acizse nafaka devlet tarafından sağlanacaktır.⁵⁵

2.Evlilik sona ererse terbiye ve bakım işi, ortalama yedi yaşına kadar anne veya anne tarafından kadın akrabalara yükletilerek terbiyesi ve şefkatle muamele görmesi garanti edilmiştir.⁵⁶ Hz.

⁵² “ Hatta Devlet görevlisi olan ve kendi eşine, çocuğunu düşürmesi için yardım edenler bile cezalandırılıyorlardı ki, Kirmasti Kaymakamı Süleyman Rauf Bey, eşinin çocuk düşürmesine yardım etmesi sebebiyle mahkemeye çıkarılan bir Devlet görevlisi olarak tarihe geçmiştir.” DİNÇ, Güven/ŞİMŞEK, Fatma/EROĞLU, Haldun, **Osmanlı İmparatorluğunda Tev'em Maaşı**, UÜFEFSBD, Bursa, 2009, S.16, s.79.

⁵³ CANAN, **İslam'da Çocuk Hakları**, s. 37.

⁵⁴ “Hür, fakir gayri baliğ olan erkek evladın ve hür, fakir bulunan kız evladın nafakaları yalnız hür olan babaları üzerine lazım gelir.”, BİLMEN, c. 2, s. 495; AYDIN, **Çocuk**, s. 361..

⁵⁵ “Bir baba yaşları küçük olan çocuklarının nafakasını vermekten kaçınıyorsa hapsedilir.” SERAHSİ, c. 5, s. 358; “Fakir olduklarını iddia eden kimseler, çocuklarının nafakalardan dolayı habs edilemezler. Bu nafakalar muterakim (birikmiş) bulunsun bulunmasın.”, BİLMEN, c. 2, s. 495; “Nafakaya muhtaç kimsenin zengin hısımlı olmazsa onun nafakasını devlet (beytü'l mal) karşılar.”;KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul, 1991, c. 1, s. 352.

⁵⁶ SERAHSİ, c. 5, s. 327; AYDIN, **Çocuk**, s. 361; “Küçüğün belirtilen kadınlar içinden bir hısımlı yoksa hidane vazifesi ve hakkı sırayla: Baba, dedeler, kardeş, kardeş çocukları, amcalar- erkek çocuk için amca çocukları.”KARAMAN, c. 1, s. 341.

Peygamber kocası tarafından boşanan bir kadının, çocuğu babasının almak istediğini söylediğinde Resûl-i Ekrem (sav): "*Sen başka bir kocaya varmadığın müddetçe çocuğu almaya daha haklısın*"⁵⁷ buyurmuştur.

3. İslamiyet çocuğa temel eğitimlerin verilmesini ve hatta bir meslek öğrenecek kadar öğretimi mecbur kılmıştır. Çocuk bu eğitimlerle hayatını kolaylaştıracak ve hazır hale gelecektir. Çocuğun meslek öğrenimi için birinin yanına verilmesinden esas amaç emeğinden kazanç sağlanması değil, onun hayata hazırlanması ve beceri kazanmasını sağlamaktır.⁵⁸

Özellikle çocuğa ahlaki ve dini eğitim verilirken, eğiticinin söyleminden çok yaptıkları çocuk için önem arz etmektedir. Uzun nutuklar çekerek ders vermek yerine yapması istenilen davranışları eğitimcide görmesi gerekmektedir. Eğiticinin söylemiyle yaptıklarının çelişmemesi gerekmektedir.⁵⁹

4.Çocuğun buluş çağına kadar ceza ehliyeti yoktur. İşlediği haksız fiilden dolayı malından tazminat ödenir.⁶⁰ Çocuklar büyüklere uygulanan yaptırımların zararlarından fizyolojik ve psikolojik açıdan korunmuştur.

5. İslam'da çocuk rüşde erinceye kadar mallarının hacr altına alınma hakkı tanıyarak çocuğun mallarının yağmaya maruz kalmasının önüne geçerek küçüğün mamelekini ve haklarını koruma altına almıştır.⁶¹

⁵⁷ Ebu Davud, Talak, 34; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/182.

⁵⁸ İslam Hukukuna göre çocuğun çalışma hayatındaki şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., KÖSE, Saffet, "*İslam Hukukunda Çocuğun Çalışması Gelirinin Korunması Ve İstismarını Önleyici Tedbirler*", **Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu**, İstanbul, 2010, s. 131-138.

⁵⁹ KOÇ, Ahmet, "*Okul Öncesi Dönemde Ailede Çocuğun Din Eğitimi*", **Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu**, İstanbul, 2010, s. 652.

⁶⁰ AVCI, Mustafa, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 235; AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 175.

⁶¹ KARAMAN, c. 1, s. 185-186; ÇEKER, s. 106.

6. Çocuğun, bülüğ çağına kadar ücretle çalıştırılması bazı yasaklar ve kayıtlarla sınırlandırılarak, kazanç vesilesi yapılmaktan ziyade hayata hazırlanması garanti altına alınmıştır. Çocuğun çalışmasına ilişkin sözleşme, çocuğun hizmetinden ziyade mesleki eğitimine yönelik olmalıdır.⁶²

7. Babanın mesleki durumuna uygun olarak bir okula, meslek veya sanata verilmesi şart koşulmuş, çocuğun hem hayata hazırlanması hem de sosyal yaşamın içinde kendine yer edinmesi garanti altına alınmıştır.⁶³

Görüleceği üzere İslam Hukuku ile günümüz Türk Hukuku çocuğun himaye hakları bakımından hukuki olarak pek bir farklılık arz etmemektedir.

V. ÇOCUKLARIN İSİM VE VATANDAŞLIK HAKKI

Çocuk Hakları Sözleşmesinin yedinci maddesi “*Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde anne-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır. Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.*” BM çocuk hakları beyannamesinde yer alan isim hakkı, BM çocuk hakları sözleşmesinin yedinci maddesinde kendisine yer bulmuştur.

Türk vatandaşlığı Kanununun 5. maddesi “Türk vatandaşlığı, doğumla veya sonradan kazanılır.” hükmünü 6. ve 7. maddesi ise “*Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılır. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından itibaren hüküm ifade eder.*”, “*Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı ana veya babadan evlilik birliği içinde doğan*

⁶² AKCAN, Nurettin, *İslam Fıkh'ında İşçinin Hak ve Sorumlulukları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2008, s. 44.

⁶³ CANAN, *İslam'da Çocuk Hakları*, s. 38.

çocuk Türk vatandaşıdır. Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan evlilik birliği dışında doğan çocuk Türk vatandaşıdır. Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk ise soy bağı kurulmasını sağlayan usul ve esasların yerine getirilmesi halinde Türk vatandaşlığını kazanır.” hükümlerini haizdir.

Türk Medeni Kanununun 339. maddesinde “Çocuğun adını anne ve babası koyar” şeklinde düzenlenmiş ve çocuğun adının konulması yükümlülüğü anne ve babaya eşit olarak yüklenmiştir.⁶⁴ Doğan çocuğun nüfusa kayıt ettirilerek vatandaşlık kazanma prosedürünü gerçekleştirmek, öncelikle çocuğun veli veya vasisine son olarak çocuğu yanında bulunduran herkimse ona yükletilmiştir.(NHK, 15. md.)

İslamiyet çocuğun isim ve milliyet hakkı üzerinde önemle durmaktadır. Hz. Peygamber çocuklara güzel isim verilmesini zira ahrette Allah (c.c.)’ın karşısına bu isimlerle çıkılacağını belirtmiştir. İslam’a göre çocuğun doğumunun yedinci gününe kadar isim verilmelidir. Hz. Peygamber kendi çocuklarına ve yakınlarının çocuklarına çocuğun doğumunun birinci günü isimlerini koymuştur. Hz. Peygamber “Çocuğun babası üzerindeki haklardan biri ismini ve edebini güzel yapmasıdır.” aynı hususla ilgili hadislerden bir başkası ise “Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız, öyle ise isimlerinizi güzel kılın.”⁶⁵ Hz. Peygamber ismi güzel olmayan veya kişiyi toplum içerisinde gülünç veya küçük duruma düşürecek isme sahip sahabelerin isimlerini değiştirerek, yerine güzel isimler koymuştur. Mesela huzuruna gelen bir sahabeye ismini sormuş Zahim dediğinde bu ismi beğenmemiş ona Beşir ismini vermiştir. Böylece sıkıntı manasına gelen bir ismi neşeli müjdecî manasına gelen bir isimle değiştirmiştir. İsmi isyan eden anlamına

⁶⁴ “Görüş ayrılığında yargıç kararı ana babadan birine bırakmalıdır.”; SEROZAN, s. 108.

⁶⁵ Ebu Davud, Edep, 70 (4, 278, 4948. H.); Darimi, Sünen, Kahire, 1966, 2, 204, 2697. H.

gelen el-Âsî olan bir başka sahabenin ismini ise Hz. Peygamber itaat eden anlamına gelen Mûtî ismiyle değiştirmiştir.⁶⁶

İslam çocuğun milliyet hakkını da korumaktadır. Herkesin doğru olarak nesebini milliyetini bilmesi emredilmiş ve nesebini yalanlayanlara cennetin haram kılındığı ve küfürde oldukları bildirilmiştir.⁶⁷ İslam Hukuku'nun uygulandığı Osmanlı Devletinde 1285/1868 tarihli Tabi'iyet Kanununa göre: “*Ana-babası yahut sadece babası Osmanlı vatandaşı iken doğan çocuklar Osmanlı vatandaşı sayılırlar (md. 1). Ana-babası yabancı olduğu halde Osmanlı ülkesinde doğan şahıs, rüşd yaşına ulaştıktan sonra üç sene zarfında Osmanlı vatandaşlığını talep edebilir (md. 2). Rüşd yaşında olan bir yabancı, Osmanlı ülkesinde aralıksız beş sene ikamet ederse, hariciye nezaretine vereceği bir dilekçe ile vatandaşlık talebinde bulunabilir (md. 3).*”⁶⁸

VI. ÇOCUĞUN SOSYAL GÜVENLİK, TEDAVİ VE YARDIM HAKKI

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 26. maddesi “*Taraf Devletler, her çocuğun sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanır ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar. Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır.*”

82 Anayasasınının 60. maddesi “*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.*” hükmü ile sosyal güvenlik hakkını ayırım gözetmeksizin herkese tanınmıştır.

Ülkemiz çocuk hakları sözleşmesinin yedinci maddesine uygun olarak düzenlemelerde bulunmuştur. Türkiye’de sosyal

⁶⁶ Buhari, Edebü l-Müfred, c. II, 181.

⁶⁷ CANAN, **İslamda Çocuk Hakları**, s. 58.

⁶⁸ AKGÜNDÜZ, c. III, s. 1002.

güvenliği olmayan 18 yaşından küçük çocuklar 1.10.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununun 60. maddesi gereği genel sağlık sigortası kapsamına dahil edilmiştir. Anne veya babalarının Sosyal Güvenlik Sistemine dahil olup olmadıklarına bakılmaksızın, genel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Genel sağlık sigortasından yararlanabilmeleri için herhangi bir işleme gerek yoktur. Nüfuz cüzdanıyla birlikte sağlık kuruluşuna başvurmaları yeterlidir. Herhangi bir ücret ödemeleri gerekmez.⁶⁹

Ayrıca ülkemizde çocuklara yönelik sosyal hizmetlerde bulunan birçok kurum vardır. Bunlardan yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve merkezi yönetim önde gelenlerdir. Ancak kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde varlığını sürdüren Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ülkede bulunan tüm çocukları korumakla görevli olmanın yanında, ayrıca yardıma ve tedaviye muhtaç çocukların ihtiyaçlarını gidermek için, bir takım özel önlemler almakla da görevlidir. ÇHGM yardıma muhtaç çocukların bakım ve gözetiminden 7 gün 24 saat esasına göre sorumludur. Hizmet modelleriyle de çocukların korunma ihtiyacını karşılayabilmek görevidir.⁷⁰

İslam Hukukuna göre çocuğun bakımı öncelikle babaya aittir. Baba çalışarak çocuğa infak etmek mecburiyetindedir. Çocuk irtidat edecek yani dinden çıkmış bile olsa, baba nafaka ödeme

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. EKİN, Ali, “Genel Sağlık Sigortasından Yararlanma ve Şartları ve Esasları”, **TBB Dergisi**, İstanbul, 2012.

⁷⁰ 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun 22. md. “Korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar bu Kanun hükümlerine göre Kurumca kurulan sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri hususundaki gerekli tedbir kararı yetkili ve görevli mahkemece alınır. Bu karar için gerekli belgeler Kurumca düzenlenir ve ilgili mahkemeye gönderilir. Haklarında derhal korunma tedbiri alınmasında zorunluluk görülen çocuklar mahkeme kararı alınıncaya kadar, bu Kanuna göre kurulmuş kuruluşlarda veya aile yanında mahalli mülki amirin onayı alınmak suretiyle bakım altına alınır.”

yükümlülüğünden kurtulamaz.⁷¹ Mesuliyet babadan meşru bir şekilde düştüğü takdirde, örneğin baba düşkün ve muhtaç hale gelirse, çocuğun nafakası baba cihetinden yoksa anne cihetinden, mahrem akrabalarından yoksa en nihayet beytülmalden yani devlet tarafından karşılanacak çocuk hiçbir şekilde mağdur edilmeyecektir.⁷²

Hız. Ömer devrinde kendinden önceki uygulamalar gereğince süttten kesilmiş çocuklara nafaka bağlanmaktaydı. Bu nafakanın bir an önce bağlanması için 2 yıl beklemeden çocuklarını süttten kesenler olunca, İslam Halifesi uygulana gelen usulü değiştirerek doğumdan itibaren bülüğ çağına kadar aylık yardım bağlamıştır.⁷³

Çocuklar hayata hazırlanma aşamasında özel ilgiye ihtiyaç duyarlar. Anne ve babalarında bulunan evlat sevgisi onların ihtiyacı olan ilgiyi ve alakayı barındırmaktadır. Anne ve babasını kaybetmiş çocukların, en az anne ve baba sahibi çocuklar kadar himaye edilmesi, özel bir alaka gösterilmeleri gerekmektedir. Bu itibarla himaye edilmesi bakıma muhtaç çocukların korunup gözetilmesi ve yardım hakkı birçok ayet ve hadiste müstakil olarak ele alınır.⁷⁴ “*Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah dileyeydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” (Bakara, 2/220) Hadislerde de kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocukların korunup gözetilmesi, onların bir aile içerisinde diğer çocuklardan ayırt edilmeksizin barındırılması emredilir. “*Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle*

⁷¹ SERAHSİ, c. 5, s. 358-361.

⁷² KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul, 1991, c. 1, s. 352; “Hz. Ömer (ra) terk edilmiş bir çocuk için “*Götür onu! O hürdür "velası sanadır" nafakası da bizim üzerimizdedir!*” demiştir.”, Muvatta, Akdiye 19, (2, 738).

⁷³ SİBAİ, Mustafa, **İslam Medeniyetinden Altın Tablolar**, (Ter:Nezir Demircan, M. Sait Şimşek), Konya, 1979, s. 59.

⁷⁴ CANAN, İbrahim, **Kur'an'da Çocuk**, İstanbul, 1984, s. 146-147.

(iki parmağıyla göstererek) yan yanayız.”⁷⁵ “Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi muamele yapılan evdir.”⁷⁶ “Kim Müslümanlar arasında bir yetimi (evine alıp) kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirirse affı kabil olmayan bir günah (yani şirk) işlemediği takdirde Allah onu mutlaka cennetine kor.”⁷⁷ Yetime bakılması ve gözetilmesi ona en güzel bir biçimde yardım edilmesi gerektiği hususunda daha birçok ayet ve hadis mevcuttur. Bu itibarla İslam Devletlerinde yetimlere yardım edilmesi hususunda açılan birçok kurum ve vakıf mevcuttur.⁷⁸

Bu kurumlardan bir tanesi tebenni uygulamasıdır. İslamda süreklilik arz eden evlatlık sistemi yasak olduğundan bir tür geçici evlatlık diyebileceğimiz tebenni olgusu getirilmiştir. Buna göre bakıma muhtaç kimsesiz veya ailesinin bakacak gücü bulunmayan çocuklar, büluğ çağına erişinceye kadar,⁷⁹ koruyucu bir ailenin⁸⁰ koruması ve bakımında kalmaktadır. Tebenni uygulaması rastgele ve denetimsiz bir şekilde değil, şeriyye sicillerine kaydedilmek suretiyle ve kadı denetiminde yapılmaktaydı, bu şekilde çocuğun malları ve kendisi koruma altına alınmıştır. Osmanlı toplumu tebenni uygulamasıyla kimsesiz, bakıma muhtaç veya terk edilmiş çocuklara sahip çıkmış, herhangi bir yolla zarar görmelerini engellemiştir.⁸¹

⁷⁵ Buhari, Talak, 25, (7, 68); Müslim, Zühd, 42, (4, 2287).

⁷⁶ İbnu Mace, Edep, 6, (2, 1213).

⁷⁷ Tirmizi, Birr, 14, (6, 169).

⁷⁸ İNAN, Ali Naim, **Çocuğun Korunması ve Polis**, A.Ü.H.F.D., Ankara, 1980, c. 37, S. 1, s. 244.

⁷⁹ Şeriyye sicillerinde çocuğun koruyucu ailede kalacağı sürenin sonunu belirtmek için “inde’z zafer” veya “ianeden müstağni oluncaya değın” ifadeleri yazılıdır., DÜZBAKAR, Ömer, “Kimsesiz Çocuklar ve Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Bursa Şeriyye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, UÜFEFSBD, Bursa, 2004, S. 6, s. 88.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., KURT, Abdurrahman, “İslamın Koruyucu Aileye Bakışı”, UÜİFD, Bursa, 1994, c. 6, S. 6, s. 177-186.

⁸¹ DÜZBAKAR, s. 94.

Osmanlı gelişme döneminde hayırseverler tarafından oluşturulan çocukların himayesine yönelik birçok vakıf göze çarpmaktadır. Daha sonra bu vakıflar ihtiyacı karşılamaya yetişmeyince, zamanın devlet yöneticileri de şartlara uygun kuruluşların açılmasını sağlamışlardır. Özellikle II. Abdulhamid'in gayretleri ile kurulan kışla tipi yatılı bakım ve eğitim kurumları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin çocuk koruma sisteminin oluşmasına da kaynaklık ederek temelini oluşturmuştur. Gerçektende II. Abdülhamid döneminde kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklar için kurulmuş birçok kuruluş vardır. Bunların başlıcaları 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı dolayısıyla Fatma Âliye Hanım'ın başkanlığında kurulan Cem'iyet-i İmdâdiye, Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım'ın başkanlığında 1908'de kurulan Esirgeme Derneği ve bizzat II. Abdülhamid'in himayesindeki Dârü'l-Hayr-i Âlî (1903-22 Ağustos 1909)'dır.⁸²

VII. ÇOCUĞUN TEMEL EĞİTİM HAKKI

Çocuk Hakları sözleşmesinin yirmi sekizinci maddesi “*Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:*

- a) *İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;*
- b) *Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;*
- c) *Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretime yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;*
- d) *Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;*
- e) *Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.*

⁸² YAZICI, Nesimi, “Osmanlıda Yetimlerin korunması üzerine Bazı Değerlendirmeler”, A.Ü.H.F.D., c. 48, S. 1, s. 44.

2. *Taraf Devletler, okul disiplinin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.*

3. *Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”* hükmünü, Yirmi dokuzuncu maddesi ise “1. *Taraf Devletler, çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;*

a) *Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yetilerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;*

b) *İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygının geliştirilmesi;*

c) *Çocuğun anne-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı, veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi;*

d) *Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik, ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhu ile özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;*

e) *Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.*

2. *Bu maddenin veya 28’inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı göstermesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.”* Çocuğun temel eğitimi konusunda Çocuk Hakları Sözleşmesi taraf devletlere birçok yükümlülükler yüklemektedir.

İç hukukumuzda ise 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 3. maddesi “*Mecburi ilköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.*” şeklindedir. Türkiye’de zorunlu eğitim 6-13 yaş arasındadır ve 12 yıl sürmektedir.⁸³

Yaratılmışlar içerisinde çocukluk dönemi en uzun süren canlı insandır. Canlıların çoğunun, doğar doğmaz yürüdüğünü veya kendilerini muhafaza ve koruma içgüdüleriyle hareket kabiliyetine sahip olarak dünyaya geldiklerini görürüz. Ancak insanoğlu kendi türüne ait davranışları göstereceği 12 yaşına kadar himayeye muhtaçtır. Nahl Suresinin 78. Ayetinde “*annelerinin karnından hiçbir şey bilmezler olarak*” dünyaya gelmektedirler. Bu itibarla insan kendisine lüzumlu bilgileri sonradan edinmek durumundadır. Bu dönem tamamen eğitimle geçen dönemdir. İnsan eğitimle insanlığın gereklerini yerine getiren bir canlı olur.⁸⁴

İslam’da temel eğitim kavramını farz-ı ayn ilimler kavramıyla karşılayabiliriz. Farz-ı ayn ilimler her müslümanın mutlak surette bilmesi gereken ilimleri ifade eder. Bu ilimler olmadan, normal dini yaşayış, medeni hayat mümkün değildir. Bu ilimlerin muhtevası, müfredatı bu ilimlerle ilgili hükümler ve esaslar İslami temel eğitimin muhtevasını ve müfredatını oluşturur. Herkesin öğrenmesinin farz olduğunun bildirildiği ilimler şu şekilde sıralanabilir. İtikad ve inanca giren meseleler, ibadetlerle ilgili bilgiler, ahlaki bilgiler, geçimin ikame edinilebileceği bir meslek öğretimi, diğer insanlarla münasebetlerde bulunulabilmek için genel kültür.

Özellikle çocuğa ahlaki ve dini eğitim verilirken, eğitimcinin söyleminden çok yaptıkları çocuk için önem arz etmektedir. Bu itibarla özellikle aile içi eğitimde anne veya babanın zevkle aldıkları

⁸³ ÜLKER, İbrahim, “6287 Sayılı Yasa İle İlköğretimde Yapılan Değişiklikler,” **Hukuki Araştırmalar Dergisi**, Konya, 2012, S. 19, s. 37.

⁸⁴ ÖZBEK, Abdullah, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, **İslam’da Aile Ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu**, İstanbul, 1996, s. 49; CANAN, İbrahim, **Çocuk Terbiyesi**, İstanbul, 2003, s.17.

abdest, huşu ile kıldıkları namaz, sabırla tuttıkları oruç, içtenlikle yapılan dua, saygı ile okunulan Kur'an, vb. çocuklar üzerinde gereken tesiri bırakır. Kısaca eğitimcinin söylemiyle yaptıklarının çelişmemesi gerekmektedir.⁸⁵

Çocuğun, hayatını rahat bir şekilde ikame edebilmesi, toplumda kendine saygın bir yer edinmesi, gerekli donanımlara sahip olması için gerekli tedbirlerin alınması mükellefiyetini İslam öncelikle babaya yüklemiştir.⁸⁶ Şayet çocuğun babası yok veya bu vazifeyi icra edebilecek bir durumda değilse bu durumda sırasıyla çocuk üzerinde bakım mükellefiyeti olanlar çocuğun bir meslek sahibi olması için gerekli tedbirleri alacaklardır. Bütün İslam mezhepleri buluş çağından önce çocuklara meslek öğretilmesinin gerekliliğine ittifak etmişlerdir. Bu mesleğin öncelikle insanlara faydalı bir zanaat olması çocuğun toplum içerisinde kendini küçük düşürecek hırsızlık, tefecilik, kalpazanlık gibi bir meslek olmaması gerekmektedir. Özellikle Hanbeli alimlerinden İbni Kayyım çocuğun kabiliyeti dikkate alınarak görevler verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.⁸⁷

SONUÇ

İnsan kişilik ve karakterinin şekillendiği çocukluk dönemi insan hayatının en önemli dönemidir. Kuran-ı Kerim ve sünnette buluş yaşına kadar çocuğun mükellef sayılmaması, çocukluk döneminin ayrı bir inceleme alanı olmasına sebep olmuştur.

İslam net bir şekilde hukuki olarak büyükle çocuğu ayırmaktadır. Bu prensip Hz. Peygamber'in "Üç kişiden kalem

⁸⁵ KOÇ, s. 647.

⁸⁶ "Şir'atül İslam adlı kitapta: Baba çocuğuna salih bir de meslek öğretir"Kaabusnamede bu vazife "atalık hakkın ve şefkat resmin yerine getirmiş olmanın" şartı olarak zikredilir."Keykavus, **Kaabusname**, (Çev:Mercüme Ahmed İbnu İlyas, MEB yayını, İstanbul, 1944, s. 205; CANAN, İbrahim, **İslamda Çocuk Hakları**, s. 92.

⁸⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, **Tuhfetü'l-mevrud Bi-ahkami'l-mevlud**, Beyrut, 1983, s. 171; Akt. HÖKELEKLİ, Hayati, "Çocuk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, c. 8, s. 358.

kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, şifâ buluncaya kadar deliden, bülüğa erinceye kadar çocuktan” hadîsine dayanır. İslam Hukukunda çocukluk dönemi insanın hal ve şartlarının değişmesiyle orantılı olarak kişileri ehliyetlendirmiştir. Çocuğun bir dönemi gerek akıl, gerek fizyolojik açıdan, bir biriyle aynı değildir. Böylelikle tam bir denge ile ehliyet ve yetenek uyumluluğu sağlanmıştır. Kişi gücüyle orantılı olarak uğraş sahibi olmuş ve yeteneklerini geliştirmiştir.

İslam nazarında insanlar esas olarak Müslim, gayrimüslim şeklinde bir ayrıma tabi tutulurlar. Müslimler ırk, dil, din, soy veya mamelek yönünden herhangi bir ayrıma tabi tutulmazlar. Hepsisi kanun önünde eşittir. İslam’a göre bir kimsenin Müslüman olmayışı onun tabii haklardan faydalanmasına engel değildir. Harbi olmayan kafirin (zimmi, veya müstemenin) mal, can ve ırzı her çeşit tecavüze karşı koruma altındadır.

İslamda çocuğun akli ve bedeni kapasitesinin henüz yetersizliğinden ileri gelen aciziyeti sebebiyle onu ihmalden, istismardan, gasbtan ve kötü muameleden koruyacak birçok tedbirler öngörülmüştür. İslamda ayrıca çocuğun milliyet hakkı da koruma altındadır. Herkesin doğru olarak nesebini bilmesi emredilmiş ve nesebini yalanlayanlara cennetin haram kılındığı ve küfürde oldukları bildirilmiştir.

İslam Hukukuna göre çocuğun bakım yükümlülüğü öncelikle babaya aittir. Baba çalışarak çocuğa bakmak, ve ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetindedir. Mesuliyet babadan meşru bir şekilde düştüğü takdirde örneğin baba düşkün hale gelirse, çocuğun nafakası baba cihetinden yoksa anne cihetinden mahrem akrabalarından, yoksa en nihayetinde beytülmalden yani devlet tarafından karşılanacak çocuk hiçbir şekilde mağdur edilmeyecektir. İslam devletlerinde yetim veya yardıma muhtaç çocuklara yardım edilmesi amacını güden birçok vakıf ve kuruluş mevcut olmuştur. Bu kurumlar bugünkü sosyal hizmetler kuruluşlarının da temelini oluşturmaktadır.

Günümüz hukukunda çocuk aynı şekilde ciddi hukuki düzenlemelerle koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Çocuğun yaşam hakkı, Türkiye’nin onayladığı Çocuk Hakları Sözleşmesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve iç hukukta koruma altına alınmıştır.

Çocuğun yaşam hakkı hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocuklara tanınmıştır. Çocuğun yaşam hakkı bakımından günümüz hukuku ile İslam Hukuku bakımından hiçbir farklılık bulunmamaktadır.

Çocuğun eşitlik hakkı aynı şekilde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve iç hukukumuzda düzenlenmiş, eşitlik ilkesi demokrasimizin vazgeçilmez üç temel ilkesinden birisi olarak gerekçelendirilmiştir. Çocuğun himaye hakkı diğer hakların yanında devletin ciddi pozitif yükümlülüklerde bulunmasını gerekli kılmaktadır. Günümüzde Türkiye'de çocuğun himaye hakkı gereği, çocuk ve çocuk haklarının korunmasıyla ilgili kurallar çok değişik kanunlarda yer almaktadır. Uluslararası hukukta ve iç hukuk düzenlemeleri ile çocuklar himaye hakkına sahiptir. Ayrıca temeli Osmanlı devleti zamanında atılmış birçok kurum ve kuruluş, çocuğun himaye edilmesine yönelik hizmetleri üstlenmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı bu kurumlar, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet göstermekte ve çocuğun öncelikle temel ihtiyaçları olmak üzere bakım ve himaye görevini ifa etmektedir.

Çocuklar vatandaşlık haklarını doğumla birlikte kazanmakta, isimleri ise anne ve babaları tarafından konulmaktadır. Çocuğun adının konulması mükellefiyeti anne ve babaya eşit olarak yüklenmiştir. Ülkemiz çocuk hakları sözleşmesinin yedinci maddesine uygun olarak düzenlemelerde bulunmuş, sosyal güvenliği olmayan 18 yaşından küçük çocuklar genel sağlık sigortası kapsamına dahil edilmiştir. Anne veya babalarının Sosyal Güvenlik Sistemine dahil olup olmadıklarına bakılmaksızın, genel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler.

Ülkemizde kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sosyal hizmetlerde bulunan yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve merkezi yönetim teşkilatlarının yanında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde varlığını sürdüren Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, ülkede bulunan tüm çocukları korumakla görevlidir. ÇHGM yardıma ve tedaviye muhtaç çocukların ihtiyaçlarını gidermek için, bir takım özel önlemler almakla da görevlidir. ÇHGM yardıma muhtaç çocukların bakım ve

gözetiminden 7 gün 24 saat esasına göre sorumludur. Çocuk Hakları Sözleşmesi taraf ülkelere çocukların eğitim hakkı için birçok yükümlülükler getirmiştir. Bu sözleşmeye uygun olarak Türkiye’de zorunlu eğitim 6-13 yaş arasındır ve 12 yıl sürmektedir.

KAYNAKLAR

- AKCAN, Nurettin, İslam Fıkhdında İşçinin Hak ve Sorumlulukları, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008.
- AKYÜZ, Emine, Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması, Ankara, 2012.
- AVCI, Mustafa, “Çocuk Suçları Konusundaki Mevzuatın Değerlendirilmesi”, Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, İstanbul, 2010.
- AVCI, Mustafa, Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, İstanbul, 2004.
- AVCI, Mustafa, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Konya, 2010.
- AVCI, Mustafa, Türk Hukuk Tarihi Dersleri, (Editörler: Mehmet Aykanat, İbrahim Ülker, S. Emre Zorlu), Konya, 2012.
- AYDIN, M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2009.
- BANU Yazgan İnanç, BİLGİN Mehmet, ATICI Meral Kılıç, Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Ankara, 2007.
- BAKIRCI, Kadriye, Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması, İstanbul, 2004
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1968.
- BİRSİN, Mehmet, İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı, İstanbul, 2012.
- BULUT, Işıl, Psiko- Sosyal Gelişim Sorunları, Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, 1997.
- Büyük Haydar Molla, Usuli Fıkıh Dersleri, (Editör: M.Çevik, K. Meral), İstanbul.

- CANAN, İbrahim, İslamda Çocuk Hakları, İstanbul, 1981.
- CANAN, İbrahim, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, İstanbul, 2002.
- CANAN, İbrahim, Çocuk Terbiyesi, İstanbul, 2003.
- CANTWELL, Nigél, The Human Rights for Children “Are Children Rights Still Human”,(Editör: Antonella Invernizzi, Jane Williams), Union Road Farnham, England, 2011.
- CENGİZ, İhtar Urhanoglu, “4850 İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler”, TBB Dergisi, İstanbul, 2012.
- CİN Halil, AKYILMAZ, Gül, Türk Hukuk Tarihi, Konya, 2011.
- ÇEKER, Orhan, İslam Hukukunda Çocuk, İstanbul, 1990.
- ÇELİK, Cemil, Çocuk Kavramı Ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 36, <http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=%C7OCUK%20KAVRAMI%20VE%20MEDENI%20HUKUK%20A%C7ISINDAN%20%C7OCUK%20HAKLARININ%20TAR%DDH%DD%20GEL%DD%DE%DDM%DD&kimlik=-1854485512&url=makaleler/ccelik-1.htm>, 24.04.2012, 13:38.
- DİNÇ, Güven/ŞİMŞEK, Fatma/EROĞLU, Haldun, Osmanlı İmparatorluğunda Tev'em Maaşı, UÜFEFSBD, Bursa, 2009.
- DONNELLY, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları (Çeviren: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut), Ankara, 1989.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Rüşd”, Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 5, 1994.
- DÜZBAKAR, Ömer, “Kimsesiz Çocuklar ve Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Bursa Şeriyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, UÜFEFSBD, Bursa, 2004, S. 6.
- EKİN, Ali, Genel Sağlık Sigortasından Yararlanma ve Şartları ve Esasları, TBB Dergisi, İstanbul, 2012.

- GÜL, İdil Işıl/ KARAN, Ulaş, Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul, 2011.
- GÜLMEZ, Mesut, Anayasal Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, Eleştirel ve Aykırı Düşünceler, III Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli, 2011, s. 54-55;<http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/gulmez.pdf>, 14.04.2013, 13:01.
- HATEMİ, Hüseyin, İslamda İnsan Hakkı ve Adalet Kavramları, 10.04.2013, 13:15, http://www.fikribeyan.net/1427_Islam-da-Insan-Hakki-ve-Adalet-Kavramlari---Prof-Dr-Huseyin-Hatemi.html.
- HÖKELEKLİ, Hayati, Çocuk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- İNAN, Ali Naim, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, A.Ü.H.F.D., Ankara, 1995.
- İNANÇ, Banu Yazgan/ BİLGİN, Mehmet/ ATICI, Meral Kılıç, “Gelişim Psikolojisi”, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Ankara, 2007.
- İRKİN, Ayça Çamlıbel, Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri, Ankara, 2012.
- Keykavus, Kaabusname, (Çev:Mercüme Ahmed İbnu İlyas, İstanbul, 1944.
- KOÇ, Ahmet, “Okul Öncesi Dönemde Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, İstanbul, 2010.
- KÖSE, Saffet, “İslam Hukukunda Çocuğun Çalışması Gelirinin Korunması Ve İstismarını Önleyici Tedbirler”, Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu, İstanbul, 2010.
- KÖSE, Saffet, İslam Hukuku’na Giriş, İstanbul, 2012.
- KURT, Abdurrahman, “İslamın Koruyucu Aileye Bakışı”, UÜİFD, Bursa, 1994, c. 6, S. 6.
- Mahmud Esad Efendi, Tarih-i İlmi Hukuk, Ankara, 2012.
- Marcel A. Boisard, İslam ve İnsan Hakları, (Çevirenler: Tahir Yücel, Şennur Karakurt), İstanbul, 1995.

- MUAMMER, Salim, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011.
- SERAHSİ, Mebcut, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul, 2008.
- SEROZAN, Rona, Çocuk Hukuku, İstanbul, 2005.
- TAN, Mine, Çocukluk Dün ve Bugün, Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu, İstanbul 23-24 Nisan 1993.
- ÖZBEK, Abdullah, Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi, İslam’da Aile Ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, İstanbul, 1996.
- ÜLKER, İbrahim, 6287 Sayılı Yasa İle İlköğretimde Yapılan Değişiklikler, Hukuki Araştırmalar Dergisi, Konya, 2012.
- YAĞCI, Cengiz, “Çocuk” Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1990.
- YAZICI, Nesimi, Osmanlılarda Yetimin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler, AÜİFD, Ankara, 2007.
- YILDIZ, Mine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Yaşam Hakkı ve Sınırları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2004.
- YILMAZ, Aytekin, “Günümüzde İnsan Hakları ve Türkiye”, Yeni Türkiye Dergisi- İnsan Hakları Özel Sayısı, İstanbul, 1998.